

l'evolució d'aquests gèneres populars. Finalment, Villalonga clou el capítol amb unes pàgines dedicades a explicar els problemes i els criteris seguits en l'edició.

El text teatral, *Examen d'un mestre sabater* (89-133), de 746 versos, és editat amb generositat i de forma rigorosa, i incorpora un aparat crític molt útil que posa l'accent tant en les formes lingüístiques antigues i col·loquials, com en les referències de caràcter enciclopèdic i històric. Aquest esdevé una eina auxiliar fonamental perquè el lector actual pugui comprendre molt millor el sentit de l'obra i els jocs lingüístics i jocosos.

A més, el volum es complementa amb una breu introducció i una bibliografia final (135-142), que té el mèrit de no quedar-se amb la bibliografia crítica clàssica (ja clarament obsoleta i superada), sinó de recollir i aprofitar la major part de la bibliografia específica sobre el teatre breu català d'aquest segle, apareguda en els darrers vint anys. Això ja és un esforç addicional que s'ha de posar en relleu.

Creiem que Anna Maria Villalonga ha fet una molt bona feina d'edició, que ha acompanyat d'un estudi força complet del context del teatre breu i del títol editat, dignes del major reconeixement. I a més, malgrat que no ens trobem davant d'un dels entremesos de més volada d'aquelles dècades, Villalonga ha comptat amb el suport d'una entitat editora, la Reial Acadèmia de Bones Lletres, que ha posat al seu servei les possibilitats de la seua col·lecció editorial «Serie Minor» per editar amb gust i generositat una mostra del teatre breu setcentista, unes peces habitualment ignorades i menystingudes. No tenim cap dubte que l'edició d'aquest nou entremès no sols contribueix positivament a un millor coneixement del teatre d'aquell segle, si no que, a més, se suma a una llista de títols (que ja comença a ser llarga i acolorida) que posa en valor el teatre breu català del segle XVIII.

COLÓN, Germà i Antoni FERRANDO: *Les 'Regles d'esquivar vocables' a revisió*, València – Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana – Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2011.

JOAQUIM MARTÍ MESTRE

Universitat de València, Departament de Filologia Catalana

Germà Colón i Antoni Ferrando es proposen en aquest llibre de revisar les dades lingüístiques i historicoculturals, així com les interpretacions que s'han fet, de les *Regles d'esquivar vocables o mots grossers o pagesívols*, unes normes de correcció lingüística fetes «a juí del reverend prevere mossèn Fenollar e misser Hierònym Pau [e] altres hòmens diserts catalans e valentians e prestantíssims trobadors», que l'arxiver barceloní Pere Miquel Carbonell va copiar, cap a 1492, en un manuscrit miscel·lani, avui conservat a l'Arxiu de la Catedral de Girona.

En la primera part del llibre (ps. 15-130), Germà Colón fa una anàlisi lexicogràfica i dialectològica de les regles considerades més rellevants per a la història

de la llengua, «i que poden ajudar a esbrinar la procedència de l'autor» (p. 23), fent servir abundant documentació, generalment de primera mà. En la segona part (ps. 131-298), Ferrando proposa una metodologia rigorosa per a esbrinar l'orientació diatòpica de les *Regles* i per a explicar el context cultural i sociolingüístic que les va fer possible i que en va impedir la vehiculació. Totes dues parts acaben amb sengles índexs de mots i, en el cas de Ferrando, també amb un índex antroponímic, que faciliten la consulta d'uns estudis molt densos en referències lèxiques i històriques. En la tercera part (ps. 299-312), els autors ens ofereixen una edició crítica i anotada de les *Regles*.

Antoni Maria Badia i Margarit, que ja havia publicat la primera edició de les *Regles* l'any 1950, el 1999 en va abordar amb detall la problemàtica filològica, sociolingüística i cultural en la monografia *Les 'Regles de esquivar vocables' i la «qüestió de la llengua»* (BADIA 1999). En aquest estudi Badia n'atribuï l'autoria a Carbonell i conclou que Fenollar i Pau només havien estat referents d'autoritat per al mateix Carbonell; així mateix, postulà una interpretació supradialectal de la majoria de les opcions lèxiques que s'hi recomanaven. Colón i Ferrando des d'un primer moment van participar en el debat enriquidor suscitat per l'estudi de Badia, fruit del qual és el llibre objecte d'aquesta ressenya, que recull i completa, revisades i ampliades, les aportacions que han anat fent Colón i Ferrando a la qüestió filològica suscitada per les *Regles de esquivar vocables*.

En la «Revisió crítica de les *Regles*», que constitueix la primera part del llibre, Germà Colón destaca l'interès de les *Regles*, datables cap a 1492, no únicament per a la filologia catalana, sinó per a la romànica en general, ja que són un dels primers escrits romànics que ofereix una preocupació purista i un interès semblant al del famós *Appendix Probi* llatí. La defensa de la llengua vulgar i el seu intent d'il·lustració que ofereixen les *Regles* tindria un gran desenvolupament durant el Renaixement, a Itàlia, França, Castella o Portugal. Així mateix, Colón destaca d'aquest text el seu sentit de la unitat lingüística, seguint un eix culte València-Barcelona, i el rebuig de les formes considerades massa vulgars o locals.

Colón considera desencaminada la interpretació de Badia sobre el caràcter supradialectal de la majoria dels lexemes de la llengua antiga i, en sentit contrari, destaca la importància dels diatopismes en les llengües. En aquest sentit, pel que fa a les *Regles*, en destaca el «component valencià importantíssim» (p. 23), sense el qual el text no s'explica. Després de l'anàlisi detallada del text, Colón arriba a la conclusió que «Pere Miquel Carbonell no pot ésser-ne de cap manera l'autor intel·lectual» (p. 101), considerant, entre altres raons, les contradiccions entre la doctrina de les *Regles* i la pràctica escrita de Carbonell. En canvi, segons Colón, els indicis avalen l'autoria de Bernat Fenollar d'una bona part de les *Regles*, tenint en compte que: a) al títol de les *Regles* es preserva el seu nom, mentre que el de Jeroni Pau hi apareix ratllat; b) se sap que Fenollar escrigué un «bandeig» de mots o un text de naturalesa semblant; c) s'adverteix a les *Regles* que un bon nombre dels mots comentats procedeixen de València, que li arribarien «a mans o a l'oida de Carbonell, potser a través de Pau o del seu fill Francesc [Carbonell]»; d) no es

constaten contradiccions entre les recomanacions de les *Regles* i la praxi escrita de Fenollar, i f) la condemna de les confusions d'àtones «no tenien cap utilitat a València, però precisament algú que coneixia aquesta tendència del Principat podia blasmar-la. No cal considerar tan localista en Fenollar que no sabés el que passava a Catalunya o a Mallorca» (p. 103). Colón descarta que les hagués escrites el prevere barceloní, que «mai no usà el vulgar» (p. 20). Més encara, afegeix que no es pot «imaginar un gran humanista com Jeroni Pau, i amb escriu malalt, redactant aquestes llistes» (p. 103). Finalment, creu que Carbonell es va limitar a ser-ne el copista i a «completar la nòmina, tot consultant el seu savi parent Jeroni Pau» (ps. 102-103). Conclou dient que les *Regles* van nàixer «en un ambient valencià, sens dubte per influència dels humanistes italians i no italians de la cort pontifícia dels Borja» (p. 109).

En l'estudi del centenar de regles escollides per Colón, el savi filòleg castellonenc ha matisat les informacions de Badia sobre l'abast geogràfic dels mots estudiats gràcies a l'exhumació de noves dades, extretes d'una llarga llista de documents que apareixen relacionats a la bibliografia, i d'algunes fonts lexicogràfiques poc estudiades, com és el *Diccionari Balari*, o inèdites fins ara, com el *Vocabulari de la llengua catalana medieval de Lluís Faraudo de Saint-Germain*, edició digitalitzada (<http://www.iecat.net.faraudo/>) dirigida pel mateix Colón. Amb aquesta documentació Colón, a més de provar l'importantíssim component valencià de les *Regles*, aporta «elements que milloren el coneixement del lèxic català» (p. 23).

Així, per exemple, ha fet veure que *merlet*, que hom creia inexistent a la València medieval, també s'hi documenta àmpliament, i el mot rebutjat per aquesta regla, *muró*, considerat «més propi del valencià i Ebre» (*DECat*, V, 848), es troba ja en un text gironí de 1385, tot desfent «un xic la distribució geogràfica [coneguda] d'aquest parell de sinònims» (p. 58). Casos com aquests demostren que, com diu Colón, «resta encara força per recercar, sobretot en la rica documentació arxivística valenciana, amb prou feines tinguda en compte fins ara» (p. 23). Igualment, troba esments de *gaire* en valencià, des del s. XIV fins a la darrerria del XV. Sobre *aixecar*, actualment no valencià, prova que en l'època de les *Regles* «era propi de tot el domini lingüístic» (p. 34), i, així mateix, respecte a *brossat* «hi ha altres esments que deixen pensar que era el terme general a tot arreu» (p. 48); també *guineu* es documenta en textos valencians antics, en sentit propi i en sentits figurats (ps. 53-55); prova, igualment, que el verb *aidar* «era ben corrent a la València dels segles XIV i XV» (p. 78). Aporta documentació antiga de *pomblar* i de *guerau* 'grau', sempre en fonts valencianes; el darrer era ben usual als segles XV i XVI, en aquest sentit Ferrando (p. 217) recorda la forma *Guerau*, per referència al Grau de València, que apareix en el *Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*, i en podem afegir exemples del segle XVI, procedents de la *Consueta* de la Seu de València: «y vora mar arriben al *Guerau*, hon diuhen la darrerria missa dels goigs», «Lo diumenge, per lo mal camí, no anaren al *Guerau* a banyar lo crucifixi» (MARTÍ & SERRA 2009: 177-178). A aquests mots cal sumar altres termes valencians o preferentment va-

lencians que apareixen en les *Regles*, com *tos*, la variant *maixcarat* per *mascarat*, el cultisme *servici*, *jugar a rumfla* (i a *rumfa*), o la variant *alacayo*.

Colón proporciona interessants notes sobre la història lingüística de moltes veus, que milloren significativament els coneixements diacrònics que se'n tenien. Per exemple, sobre *gavinet* / *ganivet* (p. 26), *petí* / *tapí* (p. 27), *gallard* (ps. 35-37), *guardó* (ps. 38-39), *leguiar* (ps. 40-41), *sent Ment* (p. 47), *remei* / *remedi* (ps. 49-50), *parais* / *paradis* (p. 52), *maixcarat* (ps. 55-57), *pernuctiar* / *pernoliar* / *perenoliar* (ps. 62-63), *retxat* / *reixat* (ps. 66-67), *parlar en pla* / *parlar en vulgar* (ps. 70-72), *esguard* / *consideració* (ps. 72-73), *lesta* / *legida* (ps. 80-81), *quarnar* / *ligar* (ps. 88-90), entre altres. O aporta primeres documentacions de diverses formes lèxiques. Per exemple, *díbol* (p. 41), *saio* (p. 44-45), *cocodrill* (p. 51), *tots plegats* (ps. 60-61), *floviol* (p. 75), *illuminar* (p. 90), *sotscaire* (p. 92) o del castellanisme *sombrero* (p. 94).

La segona part de llibre, obra d'Antoni Ferrando, consta de cinc capítols, basats en articles publicats o inèdits, ara ampliat i revisats. En el primer capítol, «Sobre l'autoria de les *Regles d'esquivar vocables*, encara» (ps. 133-183), Ferrando rebutja la hipòtesi de Badia de considerar Carbonell l'autor de les *Regles*, més enllà del treball de còpia i d'alguna manipulació, a causa dels seus clamorosos dèficits de formació humanística i d'informació dialectal; fa notar el pes del català de València a les *Regles*, propugna la substitució de l'«eix Barcelona-València», defensat per Badia, per «l'eix València-Barcelona» com a criteri per a explicar el sentit correctiu de la majoria de les prescripcions de les *Regles*, i proposa Pau com a autor principal, tenint en compte la seua formació humanística, la seua estreta col·laboració amb Paolo Pompilio en la replega de mots de les diverses llengües romàniques destinada a la confecció d'un ambiciós *Vocabularium* romànic-llatí, i els seus contactes amb valencians, catalans i baleàrics a la Roma dels Borja.

En el segon capítol d'aquesta part, «Les *Regles d'esquivar vocables*: una qüestió d'història cultural, de filologia i de sociolingüística històrica» (ps. 185-197), Antoni Ferrando propugna que el tema de l'autoria i de la interpretació del sentit correctiu de les *Regles* no es pot aïllar de la situació cultural de la darrerria del segle xv, en què la *intelligentsia* catalana, valenciana i balear s'havia concentrat en la cort romana del cardenal Roderic de Borja, que es voltà de grans humanistes, i, sobretot, a la vista del pes cultural, demogràfic i econòmic de la ciutat de València al si de la Corona d'Aragó i del prestigi que havia adquirit el català de València més enllà de les fronteres del Regne.

En el tercer capítol de Ferrando, «La gènesi romana d'una norma lingüística catalana del segle xv: les *Regles d'esquivar vocables* o *mots grossers* o *pagesívols*, «fetes» per Jeroni Pau» (ps. 199-220), l'autor centra la seua atenció en l'estudi dels cercles humanistes de Roma en què es movia Pau i argumenta que és només en aquest context, gràcies al mecenatge que hi van exercir Alfons i Roderic de Borja, que es pot explicar no sols la iniciativa del canonge barceloní —probablement motivada per l'interès de Paolo Pompilio per les llengües romàniques—, sinó la seua font d'informació sobre el conjunt de la llengua catalana, atesa la concentra-

ció a Roma de curials de tot el domini lingüístic. Més encara, s'hi podria advertir el propòsit de Pau d'illustrar la seua llengua materna a imitació del que ja havia propugnat en la cort romana per a l'italià Leo Battista Alberti, i d'orientar així els seus conciutadans barcelonins, ja que la majoria dels vicis de pronunciació i de les paraules o de les variants formals no recomanades a les *Regles* afecten el parlar de Barcelona. Com diu Ferrando (ps. 219-220), en la immensa majoria de casos, quan hi ha discrepància diatòpica, les opcions recomanades en les *Regles* «s'ajusten a les preferències del català de València», que aleshores era «el parlar urbà més prestigiós», i, per tant, el model a imitar en unes regles que defensaven un model cohesionador i ennobridor de la llengua comuna.

En el quart capítol, «L'orientació diatòpica de les *Regles d'esquivar vocables*» (ps. 221-241), Ferrando presenta les objeccions metodològiques al plantejament de Badia («Com calcular l'àmbit geogràfic dels *vocables* en joc dins les *Regles de esquivar-los*», 2007) quant al seu càlcul de «l'àmbit geogràfic dels *vocables* en joc dins les *Regles*» (2007). Addueix Ferrando que els punts de contrast lèxic de les *Regles* només poden ser deduïts de la documentació coetània i no de la d'altres èpoques i que, per a avaluar el sentit correctiu de les *Regles*, caldrà fixar-se no en els mots cultes, sinó en els mots patrimonials i populars, com ara en l'oposició *bargallons / margallons*, en què resulta quasi sempre afavorit el *sermo urbanus* de València enfront del de Barcelona.

En el darrer capítol, «Elio Antonio de Nebrija i Jeroni Pau: fortuna diversa de dos humanistes interessats pels seus respectius vulgars» (ps. 243-280), Ferrando defensa la compatibilitat de l'humanisme amb l'interès pel vulgar, tal com il·lustra Antonio de Nebrija per al castellà, i, després d'argumentar la proposta d'autoria de Pau sobre les *Regles*, explica les raons per les quals era invehiculable aquest projecte en un context polític i cultural en què, amb la consolidació de la monarquia hispànica dels Reis Catòlics, el castellà havia esdevingut la nova llengua àulica per als sectors cultes i enlairats de la societat catalana, valenciana i balear. El contrast de les *Regles*, quant a l'abast i l'estructura, amb la *Gramàtica castellana* de Nebrija (1492), duu Ferrando a presentar aquelles com una mera mostra de la reflexió humanística de Pau sobre la llengua catalana, però sense intenció ni possibilitat d'incidència pública i política, i a veure en l'obra gramatical de Nebrija la plasmació de tot un projecte de *política lingüística* al servei de la nova Monarquia hispànica. Cal remarcar en aquest capítol de Ferrando els seus comentaris sobre la visió que es tenia des de Castella quant a les perspectives d'expansió del castellà en els dominis de la Corona d'Aragó i sobre les diferències de concepció de l'*auctoritas* lingüística, que per a l'autor de les *Regles* radica només en els doctes i per a Nebrija també en els cortesans i, sobretot, en el poder polític.

L'interès de l'edició de les *Regles*, en què el lector pot veure gràficament anul·lades amb els mots ratllats les supressions efectuades per Carbonell, rau no sols en la fidelitat i rigor esmerçats, sinó en les notes, en què es posen de manifest les contradiccions de criteris i les mancances de formació del copista barceloní.

La lectura atenta del llibre permet constatar que els trets singulars de la còpia realitzada per Carbonell, amb informacions contradictòries i deficientes, les limitacions de la trajectòria biogràfica i intel·lectual del copista, les contradiccions entre els criteris correctius de les *Regles* i la praxi lingüística de l'arxiver barceloní, l'estudi de la documentació de l'època i l'anàlisi diatòpica de les orientacions correctives de les *Regles* fan inviable la hipòtesi de Badia de considerar-les obra de Carbonell. Les *Regles* prioritzen no solament les formes més cultes dels leixemes adduïts, sinó també, en cas de conflicte entre el *sermo urbanus* de Barcelona i el de València, la majoria de les preferències fonètiques, morfològiques i lèxiques d'aquesta darrera ciutat, no debades la capital cultural de la catalanofonia a la segona meitat del segle XV, en coincidència cronològica amb la decisiva presència romana de Jeroni Pau.

Colón i Ferrando coincideixen, doncs, en gran part de les objeccions —més de caire lingüístic les de Colón, més d'orientació metodològica i de naturalesa cultural i sociolingüística les de Ferrando— a l'autoria intel·lectual de Pere Miquel Carbonell. Colón destaca «el pes de València» (p. 104) en l'elaboració de les *Regles* i el paper fonamental de Bernat Fenollar en el text. Per a Ferrando, que no nega la incidència de les posicions de Fenollar sobre Pau —no debades València i Roma, seus episcopals compartides per Roderic de Borja, mantenien uns estrets contactes comercials i culturals—, l'autor intel·lectual seria el canonge barceloní, que ocupava un lloc clau en l'organigrama administratiu de la Seu papal, des d'on tenia una privilegiada visió del conjunt de la llengua catalana i, per la procedència majoritària dels seus superiors i dels seus col·laboradors i amics, estava al corrent de la situació cultural valenciana.

Les *'Regles d'esquivar vocables' a revisió* és, doncs, un llibre ple d'erudició, de dades ben contrastades, d'informacions innovadores i de crítica filològica ben fonamentada; tot això, a més, expressat amb un estil elaborat, amè i entenedor, el qual, com demostren a bastament Colón i Ferrando, no està renyit amb el rigor científic.

BIBLIOGRAFIA

- BADIA (1999): Antoni Maria Badia i Margarit, *Les 'Regles de esquivar vocables' i la «qüestió de la llengua»*, Barcelona: IEC.
- MARTÍ & SERRA (2009): Joaquim Martí, Xavier Serra, *La Consueta de la Seu de València dels segles XVI-XVII*, València: Facultat de Teologia San Vicente Ferrer.